

TIGRAN MANSURJAN

Orhnerg – Navapet Bari (Օրհնէրդ – Նավապետ բարի)

Hymnus – Dobrý kapitán pro baryton, sbor a orchestr

světová premiéra, skladba na objednávku Filharmonie Brno a Mendel Festivalu

Hymn – Good Captain for baritone, choir and orchestra,

world premiere, commissioned by Filharmonie Brno and Mendel Festival I 16’

LEOŠ JANÁČEK

Misa glagolskaja

Glagolská mše pro sóla, smíšený sbor, varhany a orchestr

na staroslověnský mešní text

Glagolitic Mass for soloists, mixed choir, organ and orchestra

on an Old Church Slavonic mass text I 45’

- Úvod (Introduction)
- Gospodi pomiluj (Kyrie eleison)
- Slava (Gloria)
- Věřuju (Credo)
- Svet (Sanctus)
- Agneče Božij (Agnus Dei)
- Varhanni sólo (Postludium)
- Intrada (Exodus)

Pavla Vykopalová soprán / soprano

Lucie Hilscherová mezzosoprán / mezzo-soprano

Aleš Brisein tenor

Aksel Daveyan baryton / baritone

Jozef Benci bas / bass

Petr Kolař varhany / organ

Český filharmonický sbor Brno / Czech Philharmonic Choir Brno
sbormistr / choir director **Petr Fiala**

Filharmonie Brno

dirigent / conductor **Dennis Russell Davies**

Pod záštitou J. E. Ashota Hovakimiana, velvyslance Arménské republiky

v České republice.

Under the auspices of H. E. Ashot Hovakimian, Ambassador of the Republic

of Armenia to the Czech Republic.

	ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ - ՊՐԱՀԱ
	
	VELVYSLANECTVÍ ARMÉNSKÉ REPUBLIKY - PRAHA

Živý přenos koncertu je možné sledovat na obrazovkách před bazilikou, facebookové stránce Mendel Festivalu a na vimeo.com.

Koncert vysílá živě Český rozhlas Vltava.

The live stream of the concert can be watched on the screens in front of the venue, on the Mendel Festival Facebook page and on vimeo.com.

The concert is broadcast live by Czech Radio (ČRo Vltava).

V souvislosti s arménskou umělou hudbou se zřejmě leckomu vybaví jméno Arama Chačaturjana, z jehož odkazu, výrazně ovlivněného sovětskou estetikou, koncert-ní provoz učinil největší monument arménské hudby. Nic proti Chačaturjanovi, byl produktem své doby a výborným skladatelem, ale jeho tvorba čerpala z *motivické dekorativnosti, opírala se pouze o populární lidové nápěvy. Mystické, hluboké podloží arménské hudby jí bylo cizí a tisíciletý hořký osud Arménů v ní byl zastíněn slavnostním a povrchním koloritem.* To jsou výstižná slova **Tigrana Mansurjana** (1939), nejvýznamnějšího žijícího arménského autora, který razí niternější přístup k národním (hudebním) tradicím i historii, jak jej manifestoval už na přelomu 19. a 20. století skladatel a folklorista Komitas Vardapet.

Mansurjan se narodil v libanonském Bejrútu, od svých osmi let ale již vyrůstal v Arménii (v Jerevanu pak žije od roku 1956). Po absolutoriu na jerevanské konzervatoři se stal brzy jednou z vůdčích postav arménské hudby s úzkou vazbou na skladatelské generační souputníky z ostatních sovětských republik (Alfred Schnittke, Valentin Silvestrov, Arvo Pärt ad.). Nový směr do jeho díla vneslo důkladné studium středověkého arménského umění a folkloru a vědomé navázání na tradici předsovětské arménské tvorby. Mansurjanova hudba je subtilní, intimní, melancholicky teskná, ale zároveň naléhavá, někdy přímo, jindy latentně odrážející pohnutou arménskou historii i současnost.

V lednu 2020 se v Besedním domě uskutečnilo památné provedení Mansurjanova *Requiem* za osobní účasti skladatele a pod taktovkou Alexandra Liebreicha. Mansurjan se pod dojmem veleúspěšné české premiéry *Requiem* (zasvěceného obětem genocidy páchané na Arménech roku 1915) rozhodl pro filharmonii vytvořit orchestrální verzi svého kvartetu *Agnus Dei*. Brněnská světová premiéra orchestrální verze *Agnus Dei* se odehrála jen jako přímý přenos na vlnách Českého rozhlasu Vltava a k jejímu veřejnému provedení dojde v Besedním domě 23. a 24. března 2023.

V mezičase Mansurjanova hudba zazněla ještě na Moravském podzimu 2021, pořádaném brněnskou filharmonii: na závěrečném koncertě uvedla Arménská filharmonie pod taktovkou Eduarda Topčjana a se sólistou Lucou Ranierim Mansurjanův violový koncert s faulknerovským názvem *...and then I was in time again...*

Vyvrcholením dvouleté intenzivní spolupráce Tigrana Mansurjana s Filharmonii Brno se stala objednávka zcela nové skladby (zadaná společně s Mendel Festivalem); od počátku byla pojata jako dílo, které má zaznít během oslav 200. výročí narození Gregora Johanna Mendela v bazilice na Starém Brně spolu s Janáčkovou Glagolskou mši. Tigran Mansurjan je velkým obdivovatelem Leoše Janáčka; ve své skladbě ***Orhnerg – Navapet bari*** (Hymnus – Dobrý kapitán) se však záměrně vyhnul prvoplánové počtě Janáčkovu odkazu a namísto toho vytvořil jakési „preludium“ ke *Glagolské mši*, v němž se ponořil do vzdálené minulosti, raného období arménského křesťanství.

Oba hymny, které si Tigran Mansurjan vybral ke zhudebnění, jsou kajícíné a zpívají se obvykle při matutinech v pošní době. Doba jejich vzniku a autorství jsou nejisté, tradičně jsou ovšem spojovány s překladateli Písma svatého počátku pátého století, svatým Sahakem a svatým Mesropem, kteří se záhy po vynalezení arménského písma pustili do překladu Bible do arménštiny.

Arménský hymnář je tvořen dobrou tisícovkou položek (žádná z nich není pozdějšího data než konce 14. století), které jsou rozříděny do různých typů a nazvány podle „preamble“ neboli incipitu, který bezprostředně předchází první strofě každého hymnu. Tigran Mansurjan čerpal inspiraci ze dvou takovýchto položek.

První z nich je hymnus „Patrum“, který je tak nazván, protože vychází ze slov Knihy Danielovy, *Benedictus es, Domine, Deus patrum nostrorum; et laudabilis et gloriosum nomen tuum in saecula*. Text popisuje zkušenost tří hebrejských mládenců – Šadraka, Mešaka a Abednega, které babylónský král Nebukadnesar nechal vhodit do rozpálené pece za to, že se odmítli poklonit jeho modlám (Daniel 3:1-30). V arménské verzi tento text obsahuje oblíbenou píseň Tří mládenců, umístěnou mezi Daniela 3:23 a 3:24 coby apokryf v Bibli krále Jakuba (a 3:26-45 v Bibli arménské); mládenci v písni velebí Boha jejich otců za to, že je ochránil před plameny. V souladu s tím je pro hymny „Patrum“ příznačné refrénovitě opakování slov „Bůh našich otců“. A uvedený hymnus není výjimkou. Mansurjan si ke zhudebnění zvolil první tři strofy, postupně zasvěcené každé postavě Svaté Trojice – Otcí, Synu a Duchu svatému, jehož božství je v refrénu uznáno.

V následující zpívané pasáži Mansurjan zhudebnil hymnus „Miserere“, znovu nazvaný podle slov, jimiž je uveden do liturgického kontextu, tentokrát Žalmem 51:1 – *Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam*. Obraz hříšné duše ztvárněné jako loď bičovaná silnými mořskými vlnami se v arménské duchovní poezii vyskytuje velice často; objevuje se v několika kajících hymnech v arménském hymnáři a je také široce rozveden v Knize nářků (zkompletované na počátku

11. století) Řehoře z Nareka. Někteří komentátoři se snažili postupně se rozbíjející části lodi přirovnávat ke konkrétním stránkám lidské duše. A tak silná lana představovala zásady poctivého života; kormidlo lodi znázorňovalo rozum (ovládající tělo); velké hřeby symbolizovaly strach před Bohem, sloužily jako připomínka smrti a marnosti světa. Obraz zahrnuje Krista jako Dobrého kapitána, který pro hříšníka roní slzy a hledá pro něj spásu. Arménští spisovatelé občas také sahali po Matouši 14:30–31, kde se svatý Petr pokusil následovat Ježíše chůzí po moři, ale kvůli nedostatečné víře se začal potápět. Řehoř z Nareka poměřoval s mořem také lidský hřích – větší než rozlévající se a všepohlcující moře s velkým množstvím nahromaděné vody. I kdyby se veškerá voda proměnila v inkoust, nestačilo by to k zaznamenání všech lidských hříchů. Moře však bylo ceněno pro jeho krásu, nahlíženou jako „malé zpodobnění“ nekonečné velikosti Boha. Moře mohlo také sloužit k utopení a zbavení se lidské neřesti. I ti nejzoufalejší z hříšníků, činili-li skutečně pokání, mohli počítat s bezmeznou milostí Krista, Dobrého kapitána. V tomto kontextu lze nejlépe porozumět volbě názvu skladby Tigrana Mansurjana *Dobrý kapitán*.

V překladu do angličtiny jsem se snažil zachovat archaický jazyk originálu za pomoci využití angličtiny obsažené v Knize společných modliteb (Book of Common Prayer) a Bibli krále Jakuba (King James Bible). Texty jsem překládal ze směrodatného vydání Hymnáře publikovaného roku 1936 v Jeruzalémě (a znovu vydaného v péči Catholicosate of the Great House of Cilicia v roce 1997). Skladatel se rozhodl několikrát opakovat úryvky jednotlivých vět, aby dosáhl dramatického efektu. Ačkoli jsou zpívané melodie čistě autorské, díky prosté modalitě, o níž se skladatel opřel, nápadně připomínají některé z dochovaných melodií arménského hymnáře. Tigran Mansurjan uplatnil skromné prostředky a tímto zdrženlivým způsobem docíil značné intenzity a silného emocionálního účinku. Navzdory zdánlivé jednoduchosti melodického materiálu a poměrně úspornému harmonickému jazyku vytvořil bohatou paletu barev vycházející z nápaditých instrumentálních a orchestrálních efektů smyčcových nástrojů. Skladba tak po svém, decentním způsobem, slouží jako účinná a velmi kontrastní protívaha Janáčkově *Glagolské mši*, a to jak po hudební, tak i textové stránce.

Haig Utidjian
přeložil Vítězslav Mikeš

Tigran Mansurjan v Besedním domě v lednu 2020

The “Good Captain” in stormy seas in the Armenian Christian tradition

Both the hymns chosen by Tigran Mansurian are penitential, and are typically sung at Matins during the period of Lent. They are of uncertain age and authorship, but have traditionally been associated with the Holy Translators of the early fifth century, Saints Sahak and Mesrop, who, immediately upon the invention of the Armenian script, embarked upon the translation of the Bible into Armenian. The Armenian hymnal comprises well over a thousand items (none more recent than the late fourteenth century), categorised into various types named after the “preamble” or incipit that is performed immediately prior to the first stanza of each hymn. Tigran Mansurian has drawn inspiration from the words of two such items.

The first is a “Patrum” hymn – so called because it draws on the words from the Book of Daniel, Benedictus es, Domine, Deus patrum nostrorum; et laudabilis et gloriosum nomen tuum in saecula. The text describes the experience of the three Hebrew youths – Shadrach, Meshach and Abednego, who were thrown into the fiery furnace by King Nebuchadnezzar of Babylon for refusing to bow to his idols (Daniel 3:1-30). In the Armenian version the text includes the well-loved song of the Three Youths, placed between Daniel 3:23 and 3:24 as Apocrypha in the King James Bible (and 3:26-45 in the Armenian Bible), who give praise to the God of their fathers who protected them from the flames. Accordingly, a typical feature for

Patrum hymns is the repetition of the words “God of our fathers” as a refrain; and the present hymn is no exception. Mansurian has chosen the first three stanzas for his setting, addressed to each person of the Holy Trinity in turn – the Father, the Son and the Holy Spirit, the divinity of whom is acknowledged in the refrain.

For the next sung section of his composition, Mansurian has set a “Miserere” hymn – again, so called because of the words by which it is preceded in a liturgical context, namely Psalm 51:1 – Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. The image of the sinner’s soul as a ship that is battered by the violent waves of the sea of his sins is often encountered in Armenian sacred poetry; it appears in several penitential hymns in the Armenian hymnal, and has also been extensively developed in the Book of Lamentation (completed early in the eleventh century) by St. Gregory of Narek. Some commentators have endeavoured to associate components of the ship that are being destroyed one after another with particular aspects of the human soul. Thus, the thick ropes were seen to represent the rules of righteous life; the helm of the ship represented the mind (which ruled over the body); large nails symbolised the fear of God, serving as a reminder of death and of the vanity of the world. The image involves Christ as the Good Captain, weeping for the sinner, and seeking his salvation. Occasionally Armenian writers also made use of Matthew 14:30-31; here St. Peter attempted to follow Jesus by walking on the sea, but began to sink into the water on account of the insufficiency of his faith. The sea was also seen by St. Gregory of Narek as a measure of human sin – greater than the over-flowing, all-engulfing sea, with its surfeit of accumulated water. Even if all the water were changed to ink, it would not suffice to record the multitude of human sin. But the sea was also acknowledged for its beauty, which was seen as a “small similitude” of God’s infinite magnitude. The sea could also serve to drown and erase human iniquity. And even the most desperate of sinners, if genuinely repentant, could count on the infinite mercy of Christ, the Good Captain. It is in such a context that the choice of “Good Captain” as the overall title for Tigran Mansurian’s composition may best be understood.

The English translation has sought to preserve the archaic language of the original, and recourse has been had to the English found in the Book of Common Prayer and the King James Bible. We have translated the texts from the authoritative Hymnal edition published in Jerusalem in 1936 (and re-published by the Catholicosate of the Great House of Cilicia in 1997). Naturally, the composer has chosen to repeat fragments of particular sentences several times, as appropriate, for added dramatic effect. Though the sung melodies are entirely original, the composer has created a simple modal realm that is highly reminiscent of that of some of the extant melodies of the Armenian hymnal. He has deployed modest resources and exercised restraint, in a way that achieves great intensity and maximum emotional impact. Moreover, despite the relative simplicity of the melodic material and the comparative frugality of the harmonic language, the composer has chosen to employ a rich palette of colours, through a multiplicity of judicious instrumental and orchestral effects accruing from the stringed instruments. In its own, understated manner the piece thus serves as an effective, and highly contrasting, counter-weight to Janáček’s *Glagolitic Mass* in terms of both music and verbal text.

Haig Utidjian

Se zásadním duchovním dílem **Leoše Janáčka** (1854–1928) se setkáváme až na sklonku skladatelova života. Ke kořenům jeho vzniku se však musíme vrátit až do Janáčkova dětství, kdy jako malý chlapec nastoupil v roce 1865 coby fundatista do augustiniánského kláštera na Starém Brně a ocitl se tak přímo v centru cyrilometodějského hnutí, souvisejícího také s národně obrozeneckými snahami. Sám opat Cyril Napp (1792–1867) byl členem výboru Matice velehradské a v roce 1863

Leoš Janáček v Praze na Bertramce v roce 1928 © Moravské zemské muzeum